

Milena Maliszewska
Studentka I roku, studia II stopnia, Finanse i Rachunkowość
Wydział Ekonomii i Finansów
Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

Współczesny kryzys migracyjny w Europie

1. Wprowadzenie

Zjawisko migracji towarzyszy ludziom praktycznie od zawsze i jest nieodłącznym elementem rozwoju ludzkości. Współczesne przepływy ludności mają charakter masowy, ogólnoświatowy oraz wielokierunkowy. Przez ich skalę, różnorodność konsekwencji i wpływ na aspekty ekonomiczne oraz społeczne gospodarki światowej przemieszczanie się ludności stało się jednym z najważniejszych wyzwań XXI wieku. Przez jego złożoność konieczne jest podejmowanie badań naukowych w związku z przyczynami oraz sposobami zapobiegania migracji. Do tego niezbędna jest współpraca państw w skali międzynarodowej w zakresie wspólnej polityki migracyjnej. Dużą rolę w zwalczaniu tego problemu odgrywają także ugrupowania integracyjne państw, które mają na celu wsparcie, ochronę i pomoc imigrantom, a także uchodźcom¹.

Celem artykułu jest przedstawienie istoty wyzwania, jakie stawiają przepływy siły roboczej współczesnej gospodarce. W poszczególnych częściach pracy omówiono m.in. najważniejsze aspekty teoretyczne migracji ludności, zarys historyczny oraz kierunki przemieszczania się ludzi. Do nakreślenia skali problemu w artykule zostały użyte dane statystyczne pobrane z bazy Głównego Urzędu Statystycznego oraz Eurostatu.

2. Migracje ludności – ujęcie teoretyczne

Przez to, jak duży wpływ ma przenoszenie się społeczności na współczesną gospodarkę, wielu ekonomistów podjęło próbę wyjaśnienia tego procesu. Definicję słowa migracje można znaleźć m.in. w słowniku wyrazów obcych. Oznacza ono „wędrówkę, czyli przemieszczanie się mieszkańców kraju lub regionu”. Wyrażenie to pochodzi od łacińskiego słowa *migratio*². P.

---

¹ Kacperska E. et al., *Migracje międzynarodowe w Europie*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2019, s.8.

² Tokarski J., *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa, 1980.

Bożyk określa migracje, jako ruch ludności przez granice państw na okresy nie krótsze niż jeden rok³. Natomiast według J. Rymarczyka migracje występują kiedy osoba, rodzina lub całe gospodarstwo domowe podejmują decyzję o zmianie miejsca zamieszkania⁴.

Migracje międzynarodowe mogą przyjmować różnorodne formy w zależności od ich przyczyn lub kierunku. Dwie podstawowe to emigracja, czyli zmiana dotychczasowego miejsca zamieszkania oraz imigracja – napływ ludzi do danego państwa na stałe lub na długi okres czasu⁵. Ponadto można wyróżnić takie formy, jak :

- reemigracja, czyli powrót do ojczystego kraju,
- repatriacja, która oznacza powrót do ojczyzny osób, którzy były zmuszone do pobytu za granicą lub po zmianie przebiegu granic wylądowali poza swoim państwem,
- deportacja – wydalenie osoby z kraju z powodu braku zezwolenia na pobyt,
- uchodźstwo, czyli przymusowy wyjazd z państwa z powodu zagrożenia np. wojny lub prześladowań.

Oprócz wymienionych form migracje są poddawane w literaturze różnorodnym podziałom i klasyfikacjom. Ze względu na czas przepływu ludności dzielą się na długookresowe (zamieszkanie za granicą na okres dłuższy niż jeden rok) oraz krótkookresowe, czyli sezonowy pobyt poza granicami kraju z zamiarem powrotu⁶. Migracje mogą być także dobrowolne lub mimowolne. Dobrowolne występują, gdy osoba samodzielnie podejmuje decyzje o wyjeździe. Natomiast mimowolne migracje polegają na opuszczeniu miejsca zamieszkania pod jakimś naciskiem lub pod wpływem presji⁷. Ważnym podziałem jest także klasyfikacja migracji na wewnętrzne oraz zewnętrzne. Migracje zewnętrzne (międzynarodowe) oznaczają przemieszczanie się ludności poza granice ojczystego kraju. Natomiast wewnętrzne to migracje w obrębie jednego państwa, np. wyjazd ze wsi do większego miasta⁸.

By osoba, która zastanawia się nad emigracją i rozpoczęciem życia w całkowicie nowym miejscu, podjęła decyzję o tym ważnym kroku, musi dojść do zaistnienia trzech warunków. Po pierwsze musi istnieć określony motyw popychający daną osobę do zmiany miejsca zamieszkania. Ponadto koniecznym aspektem jest swoboda przekraczania granicy

---

³ Bożyk P., *Egzemplifikacja międzynarodowych stosunków gospodarczych*, WSHiP im. Łazarskiego, Warszawa 2004, s. 98.

⁴ Rymarczyk J., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa, 2010, s. 146-153.

⁵ Bożyk P., *Egzemplifikacja międzynarodowych stosunków gospodarczych*, WSHiP im. Łazarskiego, Warszawa 2004, s. 98.

⁶ Kacperska E. et. al., *Migracje międzynarodowe w Europie*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2019, s.13.

⁷ Georgica, J.P., *Polskie migracje w świetle procesów globalnych*, PRESSCOM, Wrocław, 2018, s.23.

⁸ Kaczmarczyk T., *Migracja – charakterystyka zjawiska*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, Legnica 2015, s.8.

państw. Ostatnim, ale nie najmniej ważnym warunkiem, jest możliwość pokrycia kosztów transportu z jednego miejsca do drugiego. Masowe przepływy ludności są determinowane przez wiele przyczyn. W literaturze można znaleźć ich podział na czynniki „przyciągające” – pozytywne cechy danego państwa skłaniające migrantów do osiedlenia się w nowym miejscu oraz „odpychające”, czyli negatywne aspekty popychające do opuszczenia dotychczasowego miejsca zamieszkania⁹. Szczegółowe wyróżnienia danych czynników zostało przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Przyczyny migracji

Kryterium	Czynniki odpychające	Czynniki przyciągające
Społeczno- polityczne	<ul style="list-style-type: none"> - dyskryminacja mniejszości - wojny - łamanie praw człowieka - rozczarowujący ustrój polityczny - dyktatura 	<ul style="list-style-type: none"> - przyjazne podejście polityki oraz społeczeństwa do cudzoziemców - akceptacja odmiennych kultur
Demograficzne	<ul style="list-style-type: none"> - wysoki wskaźnik przyrostu naturalnego - przeludnienie miejscowości - duża ilość młodych osób 	<ul style="list-style-type: none"> - niski wskaźnik przyrostu naturalnego - niedostateczna ilość własnej siły roboczej
Ekonomiczne	<ul style="list-style-type: none"> - brak perspektyw zatrudnienia w wybranym zawodzie - wysoki poziom bezrobocia - słaba sytuacja na rynku mieszkaniowym - niewystarczające zaopatrzenie sklepów w towary konsumpcyjne - sprzyjający kurs wymiany walut 	<ul style="list-style-type: none"> - niski poziom bezrobocia - wysoki stopień dobrobytu - duże możliwości zatrudnienia - wysoki przyrost rozwoju gospodarczego - inwestycje powodujące zapotrzebowanie na pracowników - popyt na cudzoziemską siłę roboczą
Prawne	<ul style="list-style-type: none"> - sprzyjające normy paszportowe - liberalne przepisy kupowania dewiz 	<ul style="list-style-type: none"> - brak wymogów wizowych - liberalne regulacje imigracyjne - uprawnienia socjalne dla cudzoziemców - łatwa droga do uzyskania azylu i pozwolenia na zatrudnienie

Zródło: Bożyk P, (2004), *Egzemplifikacja międzynarodowych stosunków gospodarczych*, WSHiP im. Łazarskiego, s. 103.

Coraz częściej w skali globalnej obserwuje się tendencje do migracji z powodów zarobkowych. Obecnie takie osoby można podzielić na dwie grupy¹⁰:

- „migrantów przeżycia”, dla których motywem jest uzyskanie środków finansowych na zaspokojenie podstawowych potrzeb takich, jak jedzenie lub mieszkanie,

⁹Sakson A., *Migracje – Fenomen XX I XXI wieku*, Przegląd Zachodni, Poznań, 2008, s. 3.

¹⁰Kawczyńska-Butrym Z., *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2009, s.29

- „migrantów mobilnych”, którzy oczekują rozwoju oraz poprawy standardów życia.

Tabela 2. Skutki migracji

Aspekty pozytywne	Aspekty negatywne
Dla kraju pochodzenia	
<ul style="list-style-type: none"> - zmniejszenie bezrobocia - wzrost płac - przepływy zarobków do kraju ojczystego - podniesienie poziomu życia rodzin osób emigrujących - szansa na zdobycie nowych kwalifikacji - pozbywanie się negatywnych stereotypów, rozwój kultury i wiedzy 	<ul style="list-style-type: none"> - większe koszty dla przedsiębiorstw w wyniku wzrostu płac - zmniejszenie mobilności oraz gotowości do pracy - proces starzenie się społeczeństwa - zjawisko drenażu mózgow
Dla kraju przyjmującego	
<ul style="list-style-type: none"> - zwiększenie zasobu siły roboczej - wzrost tempa rozwoju gospodarczego - dostęp do unikalnych kwalifikacji zawodowych - zwiększenie produkcji 	<ul style="list-style-type: none"> - spadek poziomu płac - wzrost wymogów od pracodawcy - koszty asymilacji - wzrost zamieszek na tle etnicznym oraz przestępczości
Dla osoby migrującej	
<ul style="list-style-type: none"> - wyższe wynagrodzenie oraz podwyższone warunki życia - doskonalenie kwalifikacji, zdolności językowych oraz wiedzy na temat świata 	<ul style="list-style-type: none"> - rozpad rodzin i problem sieroctwa - podejmowanie zatrudnienia niezgodnego z kwalifikacjami - duże koszty życia i transportu

Zródło: Bożyk P., (2004), *Egzemplifikacja międzynarodowych stosunków gospodarczych*, WSHiP im. Łazarskiego, s. 106

W tabeli 2 został przedstawiony podział efektów przepływów ludności. Przemieszczanie się ludności w różne części świata rodzi określone skutki, które są inne dla kraju przyjmującego oraz dla kraju, który emigranci opuszczają. Mogą być to aspekty pozytywne lub negatywne. Również migrant ponosi z tego tytułu określone korzyści oraz straty. Dzięki kalkulacji takiego rachunku zysków i strat łatwiejsze jest podjęcie sensownej decyzji o wyjeździe z kraju.

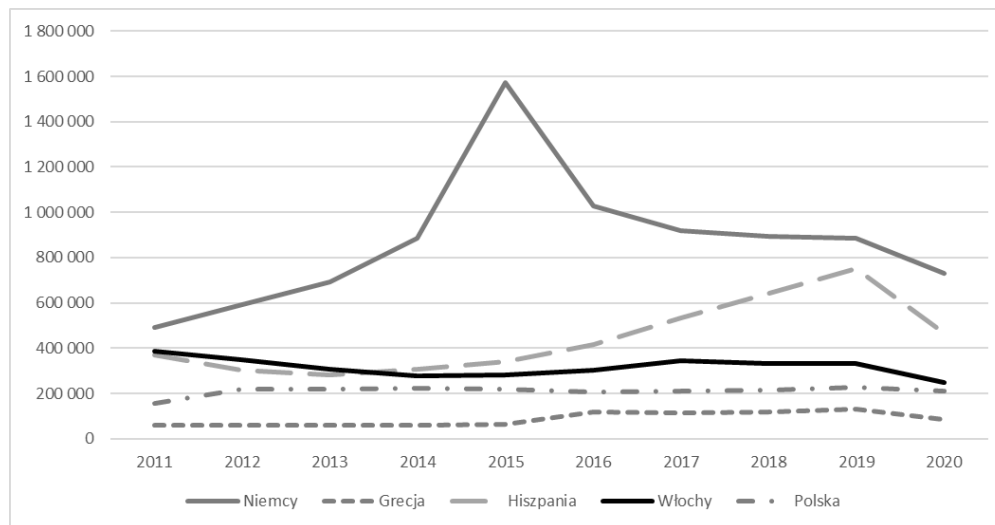
3. Migracje – ujęcie statystyczne

Od wielu lat Europa jest głównym kierunkiem docelowym migrantów. Powodem jest duża liczba krajów bogatych oraz wysokorozwiniętych na tym kontynencie. Przez to jest ona postrzegana jako idealne schronienie, bezpieczny azyl oraz miejsce o wysokim potencjale do polepszenia standardów życia. Do Europy przybywają ludzie z wielu zakątków świata, m.in. z Azji i Afryki¹¹. Przykładami szlaków migracyjnych, którymi podążają migranci są:

- mieszkańcy Indii i Pakistanu wędrujący przez Iran, Turcję, Grecję, Włochy aż do Francji albo Wielkiej Brytanii,

¹¹ Kacperska E. et al., *Migracje Międzynarodowe w Europie*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2019, s.12.

- mieszkańcy Afryki migrujący przez Maroko do Hiszpanii albo Francji,
- mieszkańcy Czeczenii podróżujący przez Rosję, Białoruś i dalej do Polski.

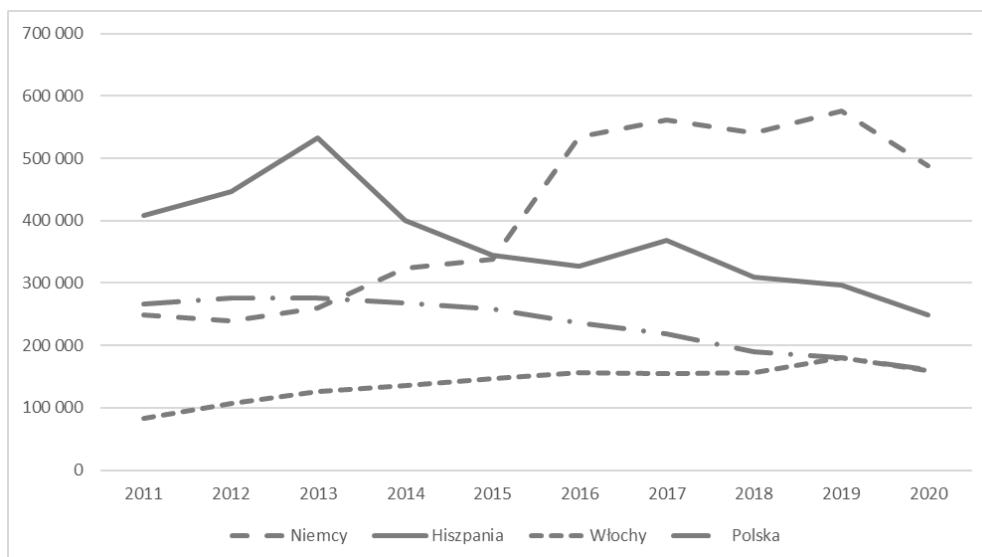

Wykres 1. Liczba imigrantów w wybranych krajach Europy w latach 2011 – 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Eurostatu

Na wykresie 1 zostały przedstawione dane dotyczące liczby imigrantów w Niemczech, Grecji, Hiszpanii, we Włoszech oraz w Polsce w latach 2011 – 2020. Przez badany okres czasu najczęściej osób obierało jako cel docelowy Niemcy. W 2015 roku liczba imigrantów do tego kraju wzrosła praktycznie dwukrotnie. Powodem tego zjawiska był nasilony napływ ludności z przyczyn wojny lub prześladowań. W 2015 roku nastąpił początek kryzysu migracyjnego w Europie. Ponadto Niemcy słyną z otwartej polityki migracyjnej, co na pewno przyczyniło się do powiększenia skali zjawiska imigracji do tego państwa.

Na drugim miejscu pod względem liczby imigrantów była Hiszpania. W tym wypadku rok 2019 był czasem, kiedy liczba ta prawie się podwoiła, lecz spadła do 2020 roku. Wśród wybranych państw imigranci najrzadziej wybierali Grecję. Powodem może być stosunkowo niższy poziom wzrostu gospodarczego niż w pozostałych krajach Europy. W Polsce liczba imigrantów w badanym okresie kształtowała się praktycznie jednostajnie i była niewiele wyższa od liczby imigrantów w Grecji.

Wykres 2. Liczba emigrantów z wybranych krajów Europy w latach 2011 – 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Eurostatu

Odmienne kształtowała się liczba emigrantów z Niemiec, Hiszpanii, Włoch oraz z Polski w latach 2011 – 2020, co zostało przedstawione na wykresie 2. W pierwszych czterech badanych latach najwięcej osób emigrowało z Hiszpanii. Od 2013 roku liczba ta regularnie malała. Odwrotnie było w przypadku Niemiec, gdzie liczba emigrantów stale rosła. Szczególnie w 2015 roku nastąpił duży skok liczby niemieckich emigrantów, aż w 2016 roku kraj ten znacząco wyprzedził Hiszpanie pod omawianym względem. Do 2019 roku liczba emigrantów z Niemiec wzrosła dwukrotnie. W Polsce można zaobserwować malejący trend w liczbie osób opuszczających kraj. Pośród badanych państw najmniej emigrantów w badanym okresie wyjeżdżało z Włoch.

Tabela 3. Międzynarodowe przepływy siły roboczej w Polsce w okresie 2000-2021

Rok	Emigracje	Imigracje	Saldo
2000	26999	7331	-19668
2001	23368	6625	-16743
2002	24532	6587	-17945
2003	20813	7048	-13765
2004	18877	9495	-9382
2005	22242	9364	-12878
2006	46936	10802	-36134
2007	35480	14995	-20485
2008	30140	15275	-14865
2009	18620	17424	-1196

2010	17360	15246	-2114
2011	19858	15524	-4334
2012	21200	14583	-6617
2013	32103	12199	-19904
2014	28080	12330	-15750
2016	11970	13475	1505
2017	11888	13324	1436
2018	11849	15461	3612
2019	10726	16909	6183
2020	8780	13263	4483
2021	12005	15409	3404

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W tabeli 3 zostały zawarte dane dotyczące liczby emigrantów, imigrantów oraz wartość salda migracji w latach 2000 – 2021. W zestawieniu brakuje 2015 roku. W czasie kryzysu migracyjnego przepływy ludności były tak nasilone, że urząd nie zdołał zmierzyć i opublikować danych na temat liczby przemieszczających się osób pomiędzy różnymi krajami. Do roku 2014 w Polsce występowało ujemne saldo migracji, co oznacza, że o wiele więcej osób opuszczało kraj niż do niego przyjeżdżało. Polacy często migrowali do innych państw w celach zarobkowych. Zmieniło się to na przełomie lat 2015 – 2016, kiedy Polska doświadczyła wzrostu gospodarczego wystarczającego do podjęcia decyzji o zaprzestaniu szukania pracy za granicą. W ostatnich latach znacząco zmniejszyła się liczba emigrantów. Natomiast liczba imigrantów kształtuje się dość równomiernie w badanym okresie.

Należy jednak zaznaczyć, że dane udostępnione przez Główny Urząd Statystyczny nie odzwierciedlają realnego procesu migracji wśród Polaków, ponieważ nie zawierają informacji o przemieszczaniu się ludności na krótszy czas. Dane GUS przedstawiają liczbę osób, która zmieniły długoterminowo miejsce zamieszkania, a także poczyniły odpowiednie kroki administracyjne w tym temacie.

4. Kryzys migracyjny XXI wieku

Początek kryzysu migracyjnego miał miejsce w 2015 roku, kiedy to w krajach członkowskich Unii Europejskiej została złożona rekordowa ilość oficjalnych wniosków o udzielenie azylu (ponad 1,3 miliona). Przez skalę tego zjawiska Światowe Forum Ekonomiczne uznało w 2016 roku, że jest to największe wyzwanie obok globalnego ocieplenia, z którym przyjdzie się zmierzyć ludzkości. W ostatnich latach do Europy przybyło przez Morze

Śródziemne kilka milionów imigrantów, a także uchodźców, głównie z terenów Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej.

Do przyczyn wybuchu kryzysu migracyjnego zalicza się zdarzenia z 2010 roku, czyli tzw. „Arabską Wiosnę”. Mające wtedy miejsce fale protestów i napięć społecznych spowodowały destabilizację większości obszaru państw Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej. Skutkiem towarzyszącym tym procesom były wojny domowe w Libii i Syrii. Kolejną przyczyną było wycofanie sił wojskowych NATO z Iraku, na czym skorzystały struktury Al-Kaidy. Ważnym czynnikiem, przez który powiększały się fale migracji do Europy, było powstanie i rozszerzanie się Państwa Islamskiego. Wielu chrześcijan i jazydów było zmuszonych do ucieczki przed prześladowaniami religijnymi¹².

Omawiane zjawiska można nazwać kryzysem, ponieważ mogą stanowić zagrożenie zarówno dla samych migrantów, jak i dla mieszkańców państw ich przyjmujących. Napływ tak ogromnej liczby ludności zróżnicowanej kulturowo w bardzo krótkim okresie czasu powoduje napięcia społeczne, protesty, starcia oraz poczucie niebezpieczeństwa u rodowitych Europejczyków. Falam migracyjnym o tak dużej skali często towarzyszą nielegalne próby przekroczenia granicy, co często jest zagrożeniem życia dla migrantów z powodu nieludzkich warunków transportu. Dodatkowo cudzoziemcy przybywający do krajów Europy często nie chcą się integrować ani przestrzegać panujących w miejscu docelowym praw i regulacji. Powodem tego jest wzrost przestępczości i patologii, m.in. kradzieże, handel ludźmi, prostytutka, rozprowadzanie narkotyków czy handel nielegalną bronią. Jednym z najważniejszych powodów, przez które Europejczycy są negatywnie nastawieni do nowo przybywających migrantów, są zamachy terrorystyczne dokonywane przez islamskich dżihadystów. Przykładami takich ataków są zdarzenia z Paryża (2015 rok) oraz Brukseli (2016 rok)¹³.

Unia Europejska w obliczu kryzysu migracyjnego podjęła w ostatnich latach kompleksowe i zrównoważone działania opierające się na zaufaniu oraz solidarności między krajami członkowskimi a instytucjami ugrupowania. Polityka migracyjna Unii rozciąga się na cztery sfery: prawo azylowe, pomoc humanitarną, wspólne ramy polityki oraz próbę czasu. Ma także wymiar wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Działania UE polegają na wprowadzaniu długoterminowych oraz natychmiastowych środków, które realizuje m.in. poprzez:

---

¹² Pasamonik B., Markowska – Manista U., *Kryzys Migracyjny. Perspektywa społeczno-kulturowa*, Tom I, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017, s.8.

¹³ Kaczmarczyk T., *Migracja – charakterystyka zjawiska*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, Legnica 2015, s.14.

- ochronę granic zewnętrznych Unii Europejskiej,
- walkę z przemytem uchodźców,
- umożliwienie legalnego pobytu osobom, które potrzebują ochrony międzynarodowej,
- wspólną politykę azylową,
- lepsze warunki przyjmowania, np.: dostęp do zatrudnienia i edukacji, ochronę jedności rodzin, swobodę przemieszczania się oraz traktowanie na równi z obywatelami Unii,
- wspieranie najbardziej zagrożonych krajów w UE,
- pogłębianie współpracy z państwami trzecimi.
- przeciwdziałanie przyczynom migracji.

W 2019 roku Unia Europejska wydała nowe przepisy prawne dotyczące Wzmocnienia Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej. Umożliwi to stworzenie własnego pionu operacyjnego. Wejdzie także obowiązek oddelegowania dodatkowego personelu przez kraje członkowskie. W Polsce liczba ta ma wzrosnąć do 2027 roku z 10 do 100 osób. Nowe regulacje prawne mają także na celu pogłębienie współpracy z Europejskim Urzędem Wsparcia w dziedzinie azylu. Pozwoli to na lepsze i częstsze wykrywanie osób, które nielegalnie przebywają na terytorium Unii Europejskiej¹⁴.

W ostatnim czasie migracje ludności nasiliły się z powodu wrogiego ataku Rosji na Ukrainę, co doprowadziło do wybuchu wojny. Według danych UNHCR, Unia Europejska objęła ochroną ponad 4,4 miliona uchodźców z Ukrainy. Natomiast według porównania danych udostępnionych przez Frontex oraz Straż Graniczną w całym 2015 roku do Europy przybyło 1 830 421 osób, a w ciągu pierwszego miesiąca po wybuchu wojny do Polski wjechało 2,2 miliona Ukraińców. Ukazują to skalę wyzwania, przed jakim stoją władze Europy w związku z ostatnimi wydarzeniami.

5. Podsumowanie

Kryzys migracyjny XXI wieku można niezaprzeczalnie nazwać jednym z najpoważniejszych wyzwań współczesnej ekonomii oraz gospodarki międzynarodowej. Unia Europejska, pomimo swoich dużych osiągnięć w zapobieganiu skutkom migracji, nadal nie jest gotowa na napływ milionowej liczby ludności z dalekich krajów. Jednym z powodów jest to, że sama jest zróżnicowana kulturowo, językowo i religijnie. Aktualna polityka migracyjna w

---

¹⁴Kacperska E. et al., *Migracje międzynarodowe w Europie*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2019, s.32-33.

każdym swoim wymiarze ma niestety negatywne skutki dla lokalnej społeczności. Pewnym faktem jest to, że zjawiska migracji będą przybierać na sile z uwagi na współczesne problemy gospodarcze, np. panujący głód w biednych regionach świata lub powielające się zbrojne ataki pomiędzy krajami. Unia Europejska nadal nie jest w stanie w pełni sprostać temu problemowi.

6. Bibliografia

- 1) Bożyk P., *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, PWE, Warszawa, 2008.
- 2) Bożyk P., *Egzemplifikacja międzynarodowych stosunków gospodarczych*, WSHiP im. Łazarskiego, Warszawa 2004.
- 3) Georgica J.P., *Polskie migracje w świetle procesów globalnych*, PRESSCOM, Wrocław, 2018.
- 4) Kacperska E. et. al., *Migracje Międzynarodowe w Europie*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2019.
- 5) Kaczmarczyk T., *Migracja – charakterystyka zjawiska*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, Legnica 2015.
- 6) Kawczyńska-Butrym Z., *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2009.
- 7) Pasamonik B., Markowska – Manista U., *Kryzys Migracyjny. Perspektywa społeczno-kulturowa*, Tom I, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017.
- 8) Rymarczyk J., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa, 2010.
- 9) Sakson A., *Migracje – Fenomen XX I XXI wieku*, Przegląd Zachodni, Poznań, 2008.
- 10) Tokarski J., *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa, 1980.

